

dr hab. Ireneusz Sołtyszewski
Katedra i Zakład Medycyny Sądowej
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

Warszawa, 15.04.2024 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Joanny Drath

pt. Analiza wzorców obrażeń u osób zmarłych w dwóch nazistowskich obozach koncentracyjnych z czasów II wojny światowej: KL Stutthof i KL Treblinka I.

**wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. n.med. Mirosława Parafiniuka
w Katedrze Medycyny Sądowej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie**

Ocena wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Badania naukowe poświęcone nazistowskim zbrodniom w Polsce w okresie II wojny światowej mają bogate piśmiennictwo stanowiące dorobek wielu pokoleń badaczy zajmujących się tą problematyką. Niemniej cały czas ujawniane są nowe fakty obrazujące tę bezprecedensową w dziejach ludzkości zbrodnię ludobójstwa. Szczególnie interesujące z punktu widzenia nauk sądowych są eksploracje nowo odkrytych miejsc pochówku ofiar masowych eksterminacji w obozach koncentracyjnych. W kontekście na uznanie zasługują badania prowadzone przez pracowników Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie we współpracy z Instytutem Pamięci Narodowej na terenach obozów koncentracyjnych KL Stutthof i AL. Treblinka. Ujawnione w trakcie ekshumacji szczątki ludzkie stały się przedmiotem szerokiego panelu badań naukowych w tym również z obszaru antropologii sądowej. Ważne miejsce w tych badaniach zajmuje problematyka obrażeń okołosmiertnych, na podstawie których można wnioskować o okolicznościach śmierci więźniów tych obozów.

W związku z powyższym wybór tematu rozprawy doktorskiej koncentrującej się na analizie wzorców obrażeń należy uznać za trafny, merytorycznie uzasadniony oraz mający walor praktyczny. Biorąc pod uwagę zróżnicowany materiał biologiczny zastosowana strategia

badania była w pełni uzasadniona i miała istotne znaczenie w poznaniu okoliczności zgonów więźniów obozów KL Stutthof i AL. Treblinka.

Ocena formalna rozprawy doktorskiej

Podstawę rozprawy doktorskiej stanowi cykl trzech publikacji w recenzowanych czasopismach o zasięgu międzynarodowym:

1. Drath J, Machalski G, Holicki M, Dowejko J, Szargut M, Spradley K, Parafiniuk M, Ossowski A. Skeletal evidence of the ethnic cleansing actions in the Free City of Danzig (1939-1942) based on the KL Stutthof victims analysis. *Science and Justice*, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2023.02.003>. Pkt. MNiSW: 100. IF: 1.993
2. Drath J, Jarzęcka-Stąporek J, Lisman D, Szargut M, Jasiński ME, Spradley K, Parafiniuk M, Ossowski A. Slaughtered like animals. Revealing the atrocities committed by the Nazis on captives at Treblinka I by skeletal trauma analysis. *Humanities & Social Sciences Communications*, DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02002-4>. Pkt. MNiSW: 20, IF: 3,5.
3. Drath J, Jarzęcka-Stąporek J, Zacharczuk J, Lisman D, Cytacka S, Szargut M, Bulut O, Spradley K, Jasiński ME, Parafiniuk M, Ossowski A. Perpetrators from Treblinka: interdisciplinary investigations of seven single graves with “Trawniki Men”. *Heritage Science*, DOI: <https://doi.org/10.1186/s40494-024-01184-7>. Pkt. MNiSW: 140, IF: 2.843.

Prezentowany cykl prac ma sumaryczną liczbę 260 punktów MNiSW oraz 8.336 Impact Factor.

We wszystkich publikacjach Doktorantka jest pierwszym autorem. W pracy doktorskiej znajdują się odpowiednie oświadczenia współautorów, określające ich indywidualny wkład w powstawanie artykułów.

Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

Głównym celem badań było zbadanie i interpretacja wzorów urazów okołosmiertnych widocznych w szczątkach szkieletowych osób, które zostały poddane eksterminacji w dwóch obozach: KL Stutthof i KL Treblinka I.

Doktorantka w swojej pracy przejęła następujące hipotezy badawcze:

1. Ofiary w dwóch nazistowskich obozach koncentracyjnych z czasów II wojny światowej: KL Stutthof i KL Treblinka I wykazują spójne wzorce urazów okołosmiertnych, co wskazuje, że egzekucje odbywały się zgodnie z przyjętym sposobem postępowania (instrukcją).
2. U ofiar niewykryte żadnych obrażeń obronnych, co sugeruje, że były one świadome zbliżającej się śmierci i nie stawiały oporu podczas egzekucji.
3. Analiza wzoru urazów okołosmiertnych może zostać wykorzystana we wnioskowaniu o przyczynie zgonu w badaniach szczątków szkieletowych, nawet w zespołach mieszanych.

Pierwsza publikacja wchodząca w skład cyklu prezentuje wyniki badań identyfikacyjnych szczątków ludzkich ekshumowanych z dwóch sarkofagów umieszczonych pod pomnikiem Walki i Męczeństwa usytuowanego na terenie obozu koncentracyjnego KL Stutthof. Na potrzeby identyfikacji osobniczej przeprowadzono badania antropologiczne, medyczo-sadowe i genetyczne. Analiza antropologiczna pozwoliła na ustalenie, że w sarkofagach znajdowały się zmieszane szczątki trzydziestu czterech osób, prawdopodobnie wszystkich mężczyzn w wieku od poniżej osiemnastu do ponad sześćdziesięciu lat. Na podstawie przeprowadzonych badań, w tym CT, stwierdzono, że 18 czaszek i trzech kościach ramiennych stwierdzono uszkodzenia okołosmiertne. Stwierdzono trzy typy obrażeń: powstałe w wyniku uderzenia tępym narzędziem, urazy postrzałowe oraz obrażenia powstałe po uderzeniach ostrym narzędziem. Różnorodność zmian urazowych sugeruje, że w egzekucji brało udział wielu sprawców. Na podstawie opisanych obrażeń można wnioskować o wzorcu urazów spowodowanych narzędziem tępych zlokalizowanym powyżej linii kapeluszowej. Z kolei w urazach postrzałowych (prawdopodobnie pociskiem kalibru 9 mm) wzorzec charakteryzuje się otworem wlotowym zlokalizowanym na kości potylicznej, a otwór wyloty z przodu czaszki.

Druga praca prezentuje wyniki badań szczątków ludzkich ekshumowanych z jamy grobowej znajdującej się na Miejscu Straceń na terenie obozu Treblinka I. Jama grobowa o wymiarach 4,5 x 3,4 zawierała przemieszane szczątki czterdziestu dziewięciu osób. Ujawnione szkielety zostały poddane szczegółowej analizie antropologicznej i genetycznej mającej na celu ustalenie przyczyny i sposobu zgonu oraz przeprowadzenie identyfikacji osobniczej. Głównym celem było zbadanie wzorów urazów okołosmiertnych, co pozwoliłoby na ustalenie okoliczności śmierci tych osób. Stwierdzono, że urazy okołosmiertne zaobserwowano na trzydziestu czterech badanych czaszkach. Na piętnastu żuchwach stwierdzono dużą ilość urazów okołosmiertnych. Zdecydowaną większość mechanizmów urazowych stanowił uraz tępy. Rodzaj urazu różnił się w zależności od miejsca uderzenia. W kilku przypadkach widoczne były zagłębione koncentryczne złamania. Ten rodzaj urazu

jest zwykle obserwowany po uderzeniu tępym narzędziem, takim jak młotek, w głowę opartą o płaską powierzchnię. Powyższe ustalenia korespondują z relacjami ocalałych więźniów. Z tych informacji wynikało, że strażnicy kładli głowę więźniów na drewnianej kłodzie i uderzali w nią młotkiem. Oprócz tych urazów stwierdzono obrażenia postrzałowe spowodowane małym kalibrem pocisku. Średnica otworu wejściowego wynosi około 7 mm. Rana wlotowa znajdowała się na kości potylicznej lub tylnej części kości ciemieniowej, a wylot na kości czołowej. Jednak liczba czaszek z obrażeniami postrzałowymi była znacznie mniejsza niż liczba czaszek z urazami tępymi. Na kilku czaszkach wykryto urazy zadane narzędziem długim i wąskim prawdopodobnie bagnetem. Ponadto stwierdzono złamania kości łokciowej i śródreżca. Złamania kości dłoni mogą świadczyć o tym, że ofiary walczyły z napastnikiem. Z kolei złamania kości łokciowej mogą świadczyć o działaniach obronnych ofiar w trakcie egzekucji. Wzór urazów postkranialnych sugeruje, że ofiary zostały brutalnie pobite przed śmiercią. Zróżnicowane wzory obrażeń wskazują, że na terenie obozu stosowane były różne metody uśmiercania, w wielu lokalizacjach i przy udziale różnej liczby oprawców, co zostało również potwierdzone w spisanych zeznaniach ocalałych więźniów.

Trzecia publikacja opisuje wyniki badań szczątków ludzkich ekshumowanych w trakcie prac archeologicznych na terenie parkingu leśnego zlokalizowanym przy Muzeum w Treblince. W trakcie tych prac ujawniono rząd grobów, w których znajdowały się trumny z wieńcami pogrzebowymi. Na podstawie ujawnionych artefaktów: przedmiotów osobistego użytku i fragmentów niemieckich mundurów stwierdzono, że groby należały do strażników z obozu w Treblince. Szczegółowa analiza antropologiczna wykazała, że szczątki należały do mężczyzn w wieku od poniżej 25 do ponad 40 lat. W przypadku dwóch szkieletów stwierdzono urazy okołomiernie. W jednej czaszce stwierdzono wielokrotne urazy postrzałowe głowy. Na podstawie trajektorii pocisków, wzoru złamań na czaszce można było wywnioskować, że energia pocisku była stosunkowo niska. Nie stwierdzono rany wylotowej, a jedna z kul pozostała osadzona w kości podstawy czaszki. Może to wskazywać na użycie broni samodziłowej. Drugi szkielet miał jeden uraz postrzałowy w kolano, z pociskiem wbitym w rzepekę oraz możliwy tępy uraz czaszki. Analiza wzoru urazów tych dwóch szkieletów pozwoliła na sformułowanie hipotezy, że strażnicy zginęli np. w trakcie powstania więźniów 2 sierpnia 1943 roku. Na niepełne wyniki badań antropologicznych miały wpływ między innymi późniejsze uszkodzenia szkieletów, które zostały dokonane przez cmentarnych złodziei oraz niekorzystne warunki środowiskowe w miejscach pochówków. Należy podkreślić, że jest to pierwsza publikacja opisująca eksplorację grobów strażników AL. Treblinka.

Na podstawie przeprowadzonych badań Doktorantka wyciągnęła następujące wnioski:

1. Urazy okołosmiertne ujawniono na 53% czaszek ekshumowanych na terenie KL Stutthof i na 70% czaszek ekshumowanych na terenie AL Treblinka.
2. W materiale ze Stutthofu trzy kości potyliczne wykazywały złamania okołosmiertne, przy czym większość punktów uderzenia znajdowała się powyżej linii ronda kapelusza lub na kości potylicznej. Sugeruje to możliwość egzekucji od tyłu lub ataku z zaskoczenia.
3. W materiale z Treblinka złamania okołosmiertne zaobserwowano również na kościach postkranialnych, takich jak kość łokciowa, łopaska, obojczyki i śródreżce. Ponadto liczne zmiany urazowe występowały na kościach twarzy, w tym szczęki i żuchwy, co wskazuje, że ofiary mogły być bite w trakcie egzekucji.
4. Różnorodność urazów okołosmiertnych ujawnionych w trakcie badań antropologicznych wskazuje na udział w egzekucjach wielu strażników.
5. Analiza wzorców urazów ujawnionych na materiale szkieletowego okazała się kluczowa we wnioskowaniu o przyczynie i sposobie śmierci więźniów.

Z przedstawionych publikacji wynika, że Doktorantka zrealizowała swoje cele badawcze. Warto podkreślić, że badania zostały przeprowadzone w sposób poprawny metodologicznie, dyskusja oraz wyciągnięte wnioski nie budzą zastrzeżeń.

Natomiast czuję niedosyt czytając część rozprawy, stanowiącej podsumowanie wyników badań prezentowanych w cyklu trzech publikacjach. Dotyczy to zarówno Wstępu jak i charakterystyki materiałów i metod opisanych w tych publikacjach. Te części doktoratu są wyraźnie niedopracowane i w niewielkim stopniu zawierają treści, które odnoszą się do tytułu pracy. Szczególnie dotyczy to warstwy historycznej, która została już szczegółowo opisana w cyklu publikacji.

Wniosek końcowy

Na podstawie przeprowadzonej oceny rozprawy doktorskiej Pani mgr Joanny Drath stwierdzam, że spełnia ona warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (j.t. Dz. U z dnia 2020r. poz. 85, z póź.zm.) W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Medyczne Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie o dopuszczenie Pani mgr Joanny Drath do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

